

A MŰVÉSZI KERÁMIA

GÉZA JAKÓ: DIE KÜNSTLERISCHE KERAMIK. Die künstlerische Keramik kann nur der Hand eines solchen Kunsthandwerkers entstammen, der gleichzeitig auch Künstler ist, denn nur die Arbeit eines Kunstkeramikers kann den individuellen Geschmack befriedigen. Ausser der Keramik gibt es keinen Industriezweig der dem Künstler so eine Vielheit des Materials und des technischen Vorgehens sichern würde, um seine Gedanken zum Ausdruck bringen zu können. Die Methoden der Formung, des Ausbrennens, der Kühlung, die Eigenart der verschiedenen Grundmaterialien bieten zahllose Möglichkeiten um den Wert der Ware zu steigern, nun egal, ob es sich um Töpferware, Terrakotta, Majolika, Steingut, Klinker, Steinzeug oder Porzellan handelt. Der Kunstkeramiker hat über ein sehr ausgedehntes technisches Können zu verfügen; nur dann kann er neben den ästhetischen auch den technischen Anforderungen entsprechen und die durch die Technik gebotenen Schönheiten in seinen Arbeiten verwerten. (Teil aus dem im Druck befindlichen Buch des Verfassers.)

GÉZA JAKÓ: ARTISTIC CERAMICS. Artistic ceramics generally cannot originate, but from artisan's hands, who is artist at the same time, for only he who combines these qualities is able to serve artistic claims of individual taste. There is no other branch of industry besides ceramics in which so many kinds of materials and technical methods would stand at the artist's disposal, for the expression of his ideas. The way of shaping, baking, cooling, the different nature of the various substances etc., may offer numerous possibilities to the raising of the earthen-ware's artistic value, it may be: earthen-ware, terra-cotta, majolica, stone-ware or china. The ceramic artist has to have a wide technical knowledge to be able to satisfy technical claims as well as aesthetic ones, and to be able to use cleverly the beauties offered by the technics in his works. — (Selection from the author's book in print.)

A művészi kerámia ninesen egy agyagipari anyagfajta-hoz sem kötve, mert lehet az terrakottából, klinkerből vagy kőanyagból, fehér vagy színes cserépből, avagy porcellánból. Annak a meghatározása, hogy mi nevezendő művészi kerámiának — nem könnyű. A művészi érték mérését ugyanis nagyon megnehezítik a kerámiában az átmeneti árúfajták és változatok. Nem tartoznak ide a tisztán technikai, praktikus s egészségügyi célt szolgáló agyagárúk, melyeknél művészi formáról, külsőről, ékítményről ninesen szó, ahol a forma, szín stb. kizárólag a célszerűségi követelményekhez igazodik. De nem sorozhatók ide azok az agyagárúk sem, melyeknek formai kiképzésénél érvényesültek ugyan művészeti, jobban mondva ízlésbeli szempontok is, minthogy ékítményt is hordanak, mégis azon oknál fogva, mert nagy mennyiségben gyártatnak, a legjobb esetben sem nevezhetők másnak, mint ízléses tömegcikkneknek.

A „művészi“ fogalmában benne van az is, hogy az a tárgy, melyről ezt megállapíthatjuk, nines sokszorosítva, hogy belőle egyetlen egy, vagy kevészámú példány készült. Minthogy a nagyipar még a művészi célt szolgáló kerámiai tárgyakat is sokszorosítja és tömegekben viszi a piacra, azért a nagyipar gyáraiból alig is várható az, amit itt művészi-nek akarunk nevezni. Következésképp művészi agyagárú csak kisiparos kezéből kap

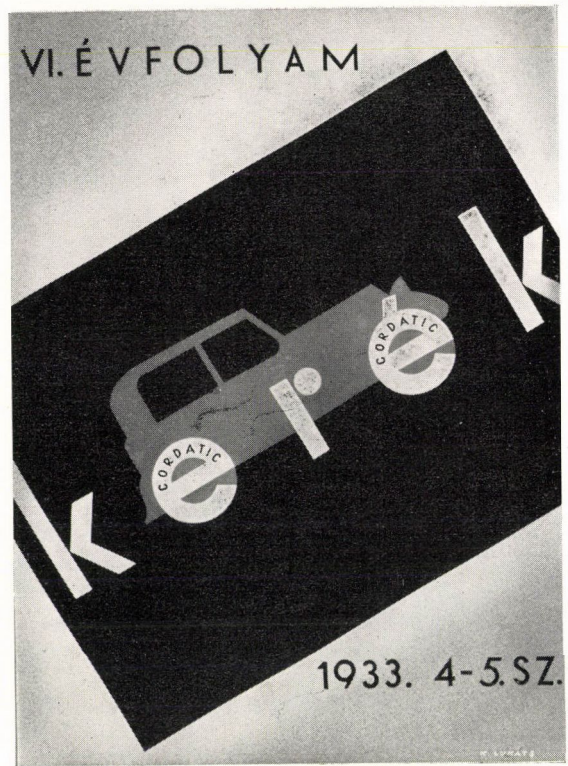
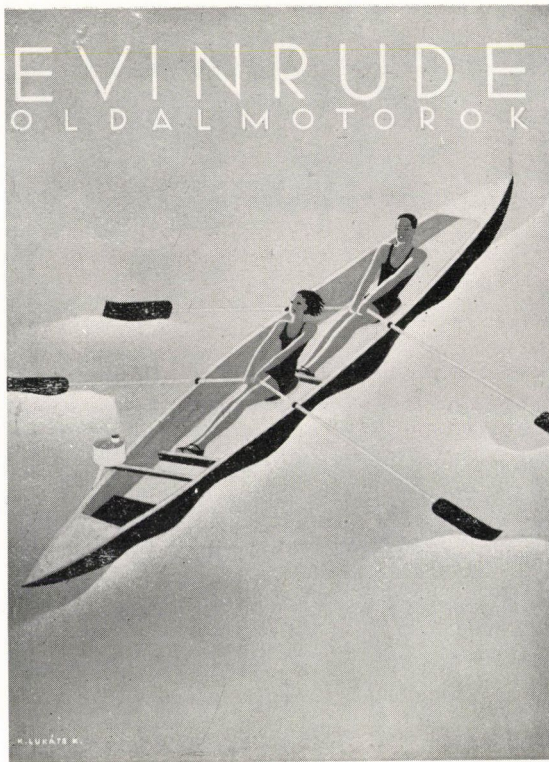
h a t ó, k i e g y b e n m ű v é s z i s, k i h a s o n l ó k é p h o z z a l é t r e m u n k á i t, m i n t a r é g i m e s t e r e k. U t ó b b i a k m u n k á i, m e l y e k e t m a m ú z e u m o k b a n ő r i z ű n k, b i z o n y á r a n e m v o l n á n a k m a o l y a n b e c s e s e k, h a t ö m e g á r ú k é n t h a t n á n a k é s b e l ő l ű k m i n d e n h o l v o l n a s o k p é l d á n y t a l á l h a t ó. N e m i s v o l n á n a k o l y a n é r t é k e s e k m a a m e i s s e n i, b é c s i, h e r e n d i s t b. p o r c e l l á n - m a n u f a k t ű r á k e l é g n a g y s z á m b a n s o k s z o r o s í t o t t g y á r t m á n y a i s e m, h a a z o k n e m v i s e l n é k m a g u k o n a k é z i e l ő á l l í t á s j e l l e g é t é s h a n e m v o l n á n a k f o n t o s k u l t ű r - é s i p a r t ö r t é n e t i d o k u m e n t u m o k a z e u r ó p a i p o r c e l l á n g y á r t á s e l s ő k o r s z a k á b ó l. É r t é k ű k e t m i n d e n e s e t r e a z a k ö r ű m l é n y i s e m e l i, h o g y i d ő k f o l y a m á n s o k m e n t b e l ő l ű k t ö n k r e.

A művész-kisiparos, úgy régen, mint ma, sohasem sokszorosította és sokszorosítja készítményeit olyan mértékben s azzal a pontosság-gal, mint a gyáripár, mert művészi ambíciói kizárnak minden ilyenszerű törekvést, sablont, uniformizálást, stb. Akkor tehát, amikor e helyen a művészi kerámiáról beszélünk, olyan agyagkészítményeket értünk, melyek: 1. magukon viselik a kézi előállítás jellegét, 2. az egyéni ízlés művészi igényeit igyekeznek szolgálni s végül 3. olyanokat, melyek, ha sokszorosítatnak is szűk korlátok között, mégis minden darab eltérő és sajátos érdekességekkel van felruházva, úgy, hogy valamennyi példány eredetinek tekinthető.

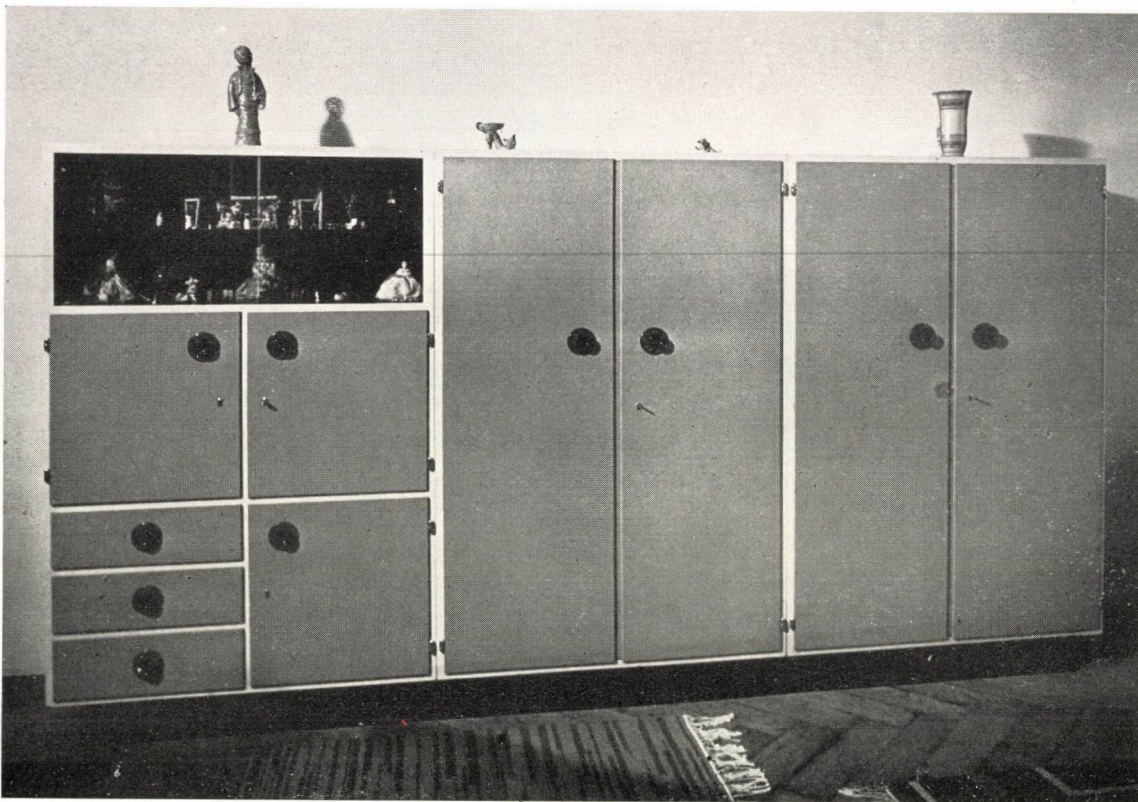
Alig van még egy iparág, ahol az anyag tár-

Fent balra és jobbra: Színpadi kosztümtervek.
 Lent balra és jobbra: Divatrajzok. Kaesz Gyuláné Lukáts Kató tervei. — Oben links und rechts: Kostümentwürfe. Unten links und rechts: Modezeichnungen. Entwürfe Frau Gy. Kaesz, geb. K. Lukáts. — Above left and right: Stage costumes. Below left and right: Fashion designs by Mrs. Gy. Kaesz, née K. Lukáts.

Fent és lent balra: Plakáttervek. Fent és lent jobbra: Címlaptervek. Kaesz Gyuláné Lukáts Kató művei. — Oben und unten links: Plakatentwürfe. Oben und unten rechts: Titelblattentwürfe. Frau Gy. Kaesz geb. K. Lukáts. — Above and below left: Poster designs. Above and below right: Designs for title pages by Mrs. Gy. Kaesz née K. Lukáts.

Fent: Kaesz Gyuláné Lukáts Kató plakáttervei. Lent: Gyermekszoba lakkesiszolt ruha- és játékszekrénye. Kaesz Gyula tanár tervei. — Oben: Plakátentwürfe Frau Gy. Kaesz geb. K. Lukáts. Unten: Lackierter Kleider- und Spielschrank eines Kinderzimmers. Entwurf Prof. Gy. Kaesz. — Above: Poster designs by Mrs. Gy. Kaesz, née K. Lukáts. Below: Nursery: lacquered wardrobe and cabinet for toys. Designed by Prof. Gy. Kaesz.

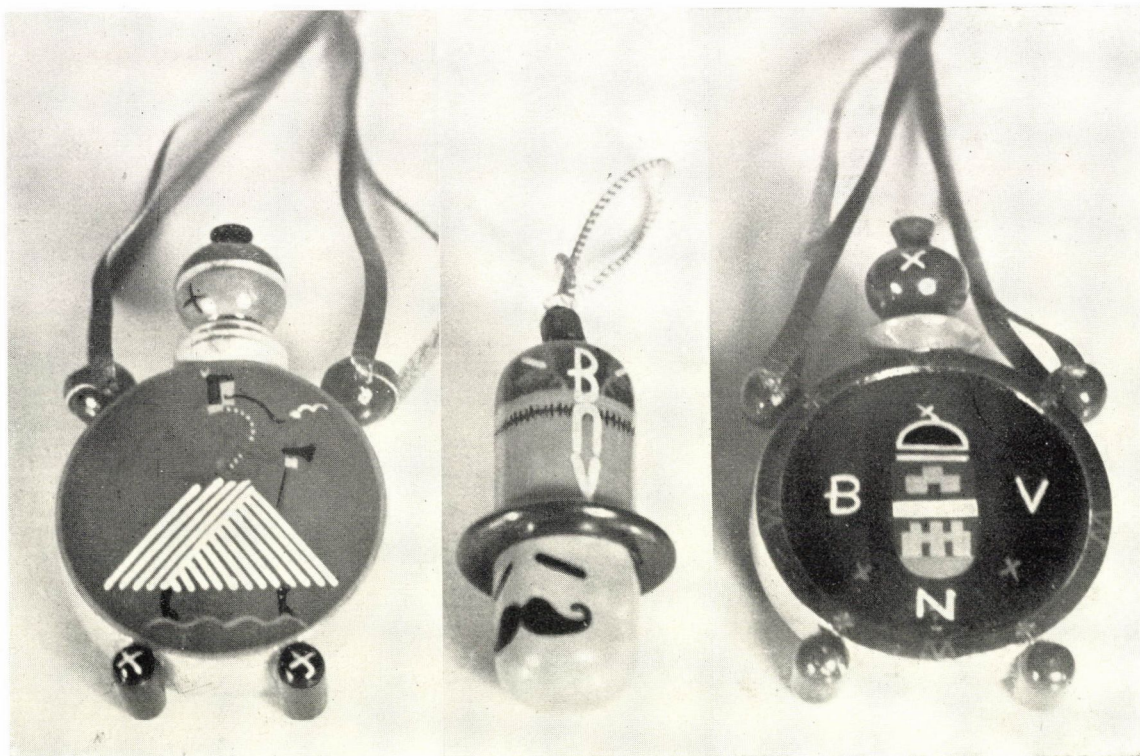
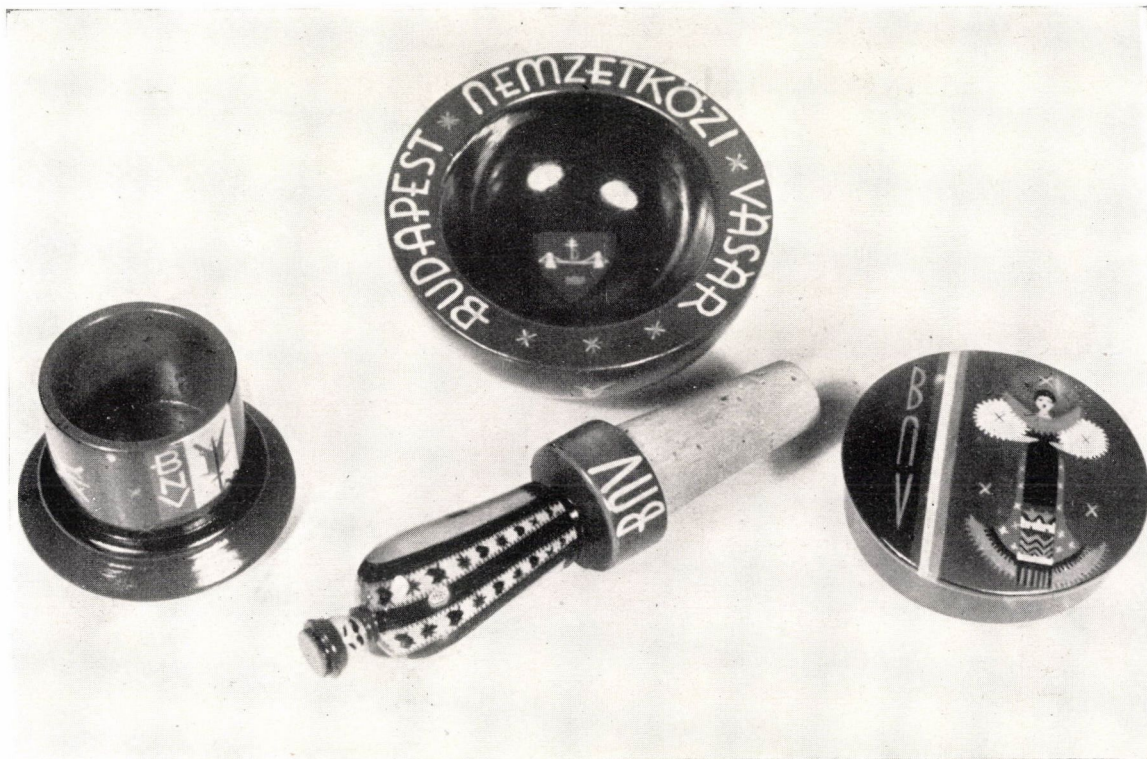
Fent: Férfiszoba diófabútorokkal. — Oben: Herrenzimmer aus Nussholz.
 Lent: Beépített könyv- és írószekrény részlete. Kaesz Gyula tanár tervei. — Unten: Detail eines eingebauten Schreib- und Bücherchranks. Entwurf Prof. Gy. Kaesz. — Above: Library with walnut furnitures. Below: Part of book-case with writingdesk built into the wall. Designed by Prof. Gy. Kaesz.

Fent balra: Bárszekrény diófából. Fent jobbra: Forgatható folyóiratállvány.
 Lent balra: Nádazott támlájú diófakarosszék. Lent jobbra: Tálalókoesi dió- és gyökérfából. Kaesz Gyula tanár tervei.
 — Oben links: Barschrank aus Nussholz. Oben rechts: Drehbahrer Zeifschriftenständer. Unten links: Arm-
 stuhl aus Nussholz, mit geflochtener Lehne. Unter rechts: Servierwagen aus Nuss- und Wurzelholz. Entwürfe
 Prof. Gy. Kaesz. — Above left: Bar, made of walnut. Above right: Revolving stand for magazines. Below left:
 Cane-backed easy-chair, made of walnut. Below right: Serving-table, made of walnut. Designed by Prof. Gy. Kaesz.

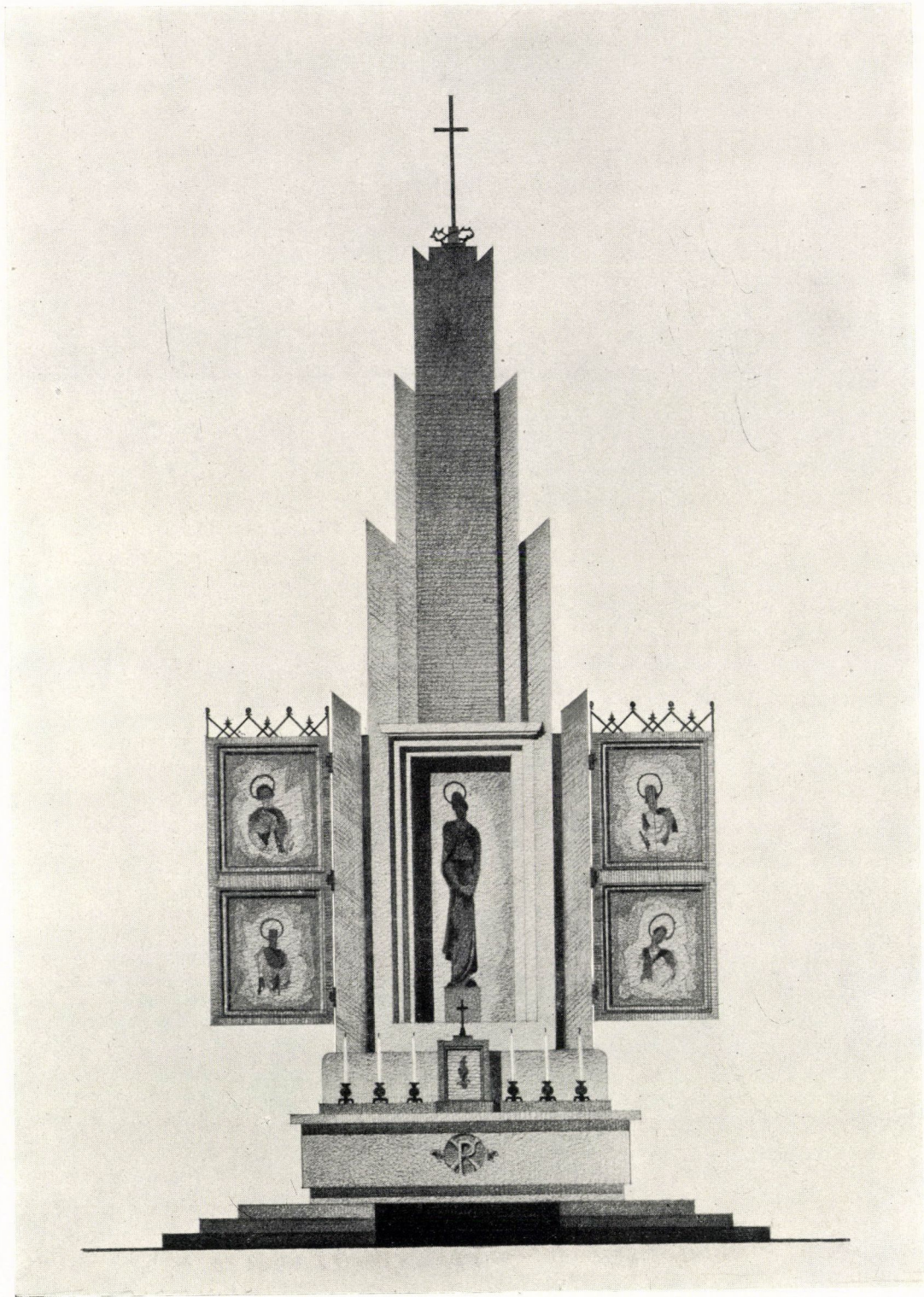
Fent: Serleg. A Székesfőváros tiszteletdíja a Levélbélyeggyűjtők Első Hazai Egyesületének 50 éves „Jubilé” kiállítására. Lent balra: Díjplakett. Lent jobbra: Emlékérem. Ifj. Richter Aladár tervei után készítette Roch Mihály. — Oben: Pokal. Ehrenpreis der Hauptstadt Budapest, anlässlich der 50-jährigen Jubiléumsausstellung des Ersten Ungarischen Verbandes der Briefmarkensammler. Unten links: Preisplakett. Unten rechts: Erinnerungsmedaille. Nach Entwürfen von A. Richter jun., ausgeführt von M. Roch. — Above: Goblet. Honourary prize of the Capital Budapest to the fiftieth anniversary of the First National Association of Philatelists. Below left: Medal of Honour. Below right: Memorial medal, made by M. Roch after the designs of A. Richter jun.

Fent és lent: Festett és lakkozott fa-émléktárgyak.

A Budapesti Nemzetközi Vásárra tervezte és készítette ifj. Richter Aladárné Engel Piroska. — Oben und unten: Bemalte und lackierte Erinnerungsgegenstände aus Holz. Anlässlich der Budapester Internationalen Messe entworfen und ausgeführt von Frau A. Richter, geb. P. Engel. — Above and below: Souvenirs of painted lacquered wood made and designed for the International Fair of Budapest by Mrs. A. Richter, née P. Engel.

Szárnyasoltár kőből és fából. Zrinszky József terve.
Flügelaltar aus Stein und Holz. Entwurf J. Zrinszky. — Winged altar of stone and wood. Designed by J. Zrinszky.

háza és a technikai eljárás sokfélesége olyan gazdag volna, mint az agyagiparban. Különösen nagy a kombinálási lehetőség a művészi kerámiában, ahol rengeteg eljárás, fogás, segédeszköz és anyag áll a művész rendelkezésére gondolatának kifejezéséhez. A mozgási szabadság itt már azért is nagy, mert az iparművész a művészi cél érdekében gyakran figyelmen kívül hagyhat bizonyos, talán egyébként fontos technikai követelményeket. A technikai hibák és égetési véletlenségek érdekességét ügyesen kihasználhatja és munkáin nagyszerűen értékesítheti. Példa erre a repedezett máz, melyből a *craquelé*-technika fejlődött ki. A *matte* és *kristálymáz* a k is, melyek a kerámiai készítményeknek oly végtelenül érdekes külsőt adnak, tulajdonkép helytelenül, a szilikátkémia szabályait megtagadó módon vannak összeállítva, mégis alkalmasak arra, hogy a kerámiai tárgyat érdekes felszínnel lássák el. Az agyag könnyű formázhatósága igen nagy előnyt nyújt, önthető, gyúrható, faragható, tetszés szerint alakítható, pár formázási és szárítási szabály megtartásával. A megkötöttség itt csaknem egészen abban áll csupán, hogy a törékeny, élesen kiálló formáktól, melyek más anyagra, pl. fémre alkalmasabbak, tartózkodnunk kell. A jó kerámiai forma, legyen az edényféle, kispasztikai tárgy vagy bármilyen más, mindig tömör.

Sokat nyerhetnek a kerámiai készítmények művészi értékükben az égetés idején. Tudvalevő, hogy az égetés a szerint, hogy a lángok kevés, fölös vagy rendes mennyiségű levegő mellett fejlődnek ki, — füstös (redukciós), tiszta (oxidációs) vagy semleges (neutrális) természetű lehet. Az égő gázok természete többször és helyenként is változhat az égetés folyamán, miáltal érdekes szín- és színárnyalatbeli különbségek létesülhetnek a kerámiai tárgyakon és számtalan finom átmenet és effektus állhat elő. Egy ugyanazon festő fémoxid füstös tűzben más színt ad, mint semleges vagy oxigéndús égetés mellett. Ha az égetendő tárgy samott-tokban vagy mufolában védve van az égető gázok behatásától, úgy a szín általában egyöntetűbb. Ha ellenben a tárgy szabad tűzben égettetik, mint régen, úgy az égő gázok rendszerint szeszélyesebb színhatásokat váltanak ki, ugyanakkor azonban több lehet a hibás, selejtes tárgy is. A szabadtüzi égetés tehát több kockázattal jár, viszont sok olyan érdekességet és szépséget kölesönözhet a művészi kerámiai készítményeknek, melyek nem érhetők el a zárt rendszerű égetés útján. Vannak viszont olyan technikai eljárások, színek, effektusok, melyek megkívánják, hogy az égetendő tárgy

védve legyen az égő gázoktól. A kristálymázak pl. oxigéndús és zárt rendszerű égetés mellett fejlődnek ki, viszont a rézoxiddal festett kínai vörös máz kékeszöld színt öltene, ha nem füstös, hanem tiszta tűzben égettetnék. Ugyanez a *mo hácsi és szentesi fekete cserép edény* csak füstös tűzben égetve fekete, különben vörös, az agyagban lévő vörös vasoxidtól. Ezt a füstös tűz vasoxidullá alakítja át, mely minthogy maga is fekete, a tárgynak fekete színt kölesönöz.

Igen érdekes külsőt nyerhetnek a művészi kerámiai készítmények a hűlés idején is. A füstös és neutrális lángokkal égetett agyagáru pl. hosszantartó, levegős hűtés mellett visszaoxidálódhatik, vagy fordítva: az oxidáló tűzben égetettek hűlés alatt redukálhatók, mint pl. a lüszteres mázak. Egyes készítményeknek a gyors hűtés (pl. *craquelé*), másoknak ellenben a lassú hűtés a kedvezőbb (pl. kristálymázak). Vannak mázak, melyek színe átlátszó és fedőtermészete szoros összefüggésben van a hűtés tempójával. A kerámia munkamenetében tehát még a hűlés sem tekinthető holt fázisnak; a kémiai és fizikai erők még itt is éreztetik hatásaikat. Van-e még egy iparág, mely annyi technikai lehetőséget nyújtana művelőjének, mint a kerámia a kerámikusnak?

Éppen a fent vázolt technikai lehetőségek gazdagsága folytán nehéz arra a kérdésre is válaszolni, hogy a sok közül melyik technikai eljárás, alapanyag, festési, égetési mód és hőfok a legalkalmasabb művészi kerámiai tárgyak készítéséhez. Ezt a művészi cél s az előállítandó tárgy természete megrendeltetése szabja meg.

Ha pl. eleven, tüzes színekről van szó, úgy 1000—1050 C°-nál magasabban nem szabad égetnünk, mert egyes színek (króm, antimón stb.) elégnék. Fontos szerepet játszik az eleven színskála létrehozásában az ólomoxid is. A színeképződés elsősorban a máz és festék alapanyagával van szoros összefüggésben. A tiszta alkálikus mázak más színárnyalatokat adnak ugyanazon festőfénoxidokkal, mint pl. az ólmos, vagy a bóraxos-ólmos mázak. Egyes mázanyagok rontólag, mások javítólag hatnak az egyes színek képződésére, ismét mások közömbösek. Az olyan máznak, melyet mázalatti festés fölé alkalmaznak, semleges természetűnek kell lennie, azaz olyannak, mely kompromisszumos elvek alapján állítottatott össze valamennyi festék számára egyaránt kedvezően.

Kevésbé van a művész keze kötve a színek alkalmazásában a *majolika* festési mód mellett, mikor az ónoxidos fedő alapmáz felszínére festünk. Itt t. i. az alapmáz nem képes olyan nagy mértékben befolyásolni a festék-foltok színeződését, mint a máz alatti festésnél.

Még jobb a festékfoltokat színes mázak formájában intarzia módjára egymás mellé festeni. Ebben az esetben ugyanis az egyes színfoltok önállóan fejlődhetnek ki a festék sajátos összetételének megfelelően. Minthogy bizonyos színek már 920—940 C°-on elégnék, így a legjobb tudással sem vagyunk mindig képesek bizonyos színeket egymás mellett, egyidejűleg alkalmazni. Ugyancsak a füstös égetéssel járó színárnyalatoknak oxigéndús színekkel való kombinálása is nehézségekre ütközik.

A porcellánfestés foltjai élesek, a festés és az alapmáz fénye eltérő. A máz alatt a festés foltjai is élesek, az engobfestések vastag rétege a mázon átérzik. A régi majolika festésnél a felfestett foltok az alapmázba beolvadnak és lágyabbak, mint az előbbi festési módoknál. A fémszóldatos festés igen finom színárnyalatokat szolgáltat, lágy, akvarellszerűen elmosódottszélű foltokkal. Hasonló finom hatása van a kopenhágai porcellánon alkalmazott mázalatti festésnek. A színek tompasága itt tulajdonképp abból a technikai hibából ered, hogy a festék legtöbbje a magas hőfokú tűzben (1450—1500 C°) elég és az intenzitásuk megtompul. Igen változatos a kínai-japán dísz tárgyak mázfeletti festése, ahol a vékonyrétegű porcellánfestés legtöbbször vastagrétegű emállal, meg plasztikus arannyal váltakozik.

Mindaz azonban, amit a festési módokról mondottunk, a polichrom művészi kerámiaira vonatkozik. Természetesen a festetlen, mondjuk egyszínű kerámia éppen olyan művészi lehet. A forma és az anyag természetes színe elegendő eszköz lehet arra, hogy a művész értékes tárgyat alkothasson. Ilyenszerű munkákhoz különösen hálás, szép és tartós anyagot szolgáltat a klinker- és a kőanyag, melyeknek igen sok természetes színű változataik vannak: okkersárga, kékesfekete, vöröses-, zöldes- és lilásbarna, kékszürke stb. A fehér és a sötét (= köedény) elmarad mögöttük; sőt a porcellán sem tud vetekedni művészi tekintetben velük, mert a porcellán művészi hatása fehér alapszínénél fogva egyoldalúbb, keményebb és kevésbé artisztikus. Nagy előny rejlik a klinker- és a kőanyag használatánál abban is, hogy ezeknek az anyagoknak az égetése a kerámiai temperaturák (800—1450 C°) közepén mozog (1100—1200 C°), tehát bizonyos kompromisszumos megalkuvás árán egyesíthetők bennük úgy az alacsony tüzzű, mint a magas hőfokú kerámiai fajták jó tulajdonsága.

Különösen hálás anyagnak kell tekintenünk a kőanyagot, mert alig van a művészi kerámia-

ban olyan technikai eljárás, melybe ez az alapanyag be ne volna kapcsolható. Kitűnő formázhatósága sok előnyt biztosít számára a porcellánnal szemben, mely utóbbi alig is használható szabadkézi formázáshoz, annyira sovány természetű. Éppen a fogyatékos képlékenysége a legfőbb oka annak, hogy a porcellánt, mint nyersanyagot, nem tudja használni a kerámiai kézműipar. A porcellánmasszát csak gipszformák, sablonok, stb. segítségével tudjuk feldolgozni. De a magas hőfokú égetés is nehezen volna keresztülvihető a kisiparban. A porcellán tehát a nagyipar nyersanyaga marad, mert feldolgozás módja olyan berendezkedést igényel, mely ellenkezik a kézműipar szellemével. Kivételt képez a kínai-japán porcellán, ahol a massa feldolgozása a jobb formázhatóság, meg az alacsonyabb hőfokú égetés folytán jóval könnyebb, mint az európai porcellánfajtáké.

*

A kerámiai alapanyagok s a velük kapcsolatos megmunkálási módok mindegyikének megvan tehát a maga sajátos tulajdonsága, előnye és hátránya. Ezt a kerámikus-iparművészek ismernie kell, hogy céljának megfelelően tudja összeválogatni az anyagokat s hogy eltalálja a munkamenet leghelyesebb módját. A technikus-kerámikus kvalitásra törekszik az anyagban, a kerámikus-művész ugyan csak kvalitásra törekszik, de művészi értelemben első sorban. A művésznek ahhoz, hogy az esztétikai szempontok mellett a technikai követelményeket is ki tudja elégíteni, a finom érzék mellett széleskörű technikai tudásra is szüksége van. Ez pedig csak állandó kísérletezés és tanulás útján, meg sok fáradság árán szerezhető meg. Nem csoda tehát, ha a kerámikus — mint az alchimista — féltve őrzi tudományát, melyre, akármilyen kevés is az, mindig szörnyen rátartja és foglalkozását mindennél nehezebb foglalkozásnak tartja. Azt, hogy ez a büszkeség mennyire megvan a legkisebb fazekasban is, érdekesen illusztrálja az a régi német mondás, hogy: „Nach dem Schöpfer kommt der Töpfer“, azaz a teremtő után mindjárt a fazekas következik. Ezt a mondást valószínűleg nem olyan valaki találta ki, ki a fenti dicsőítő megállapításban nem volt érdekelve, hanem bizonyára egy önmagával igen megelégedett fazekas, ki legalább is Hephaistos hellén isten leszármazottjának tartotta magát a tűzzel való alkotás jogán.

Hol a helye hát a kerámikus-iparművészeknek, kinek mégis csak több köze van az alkotáshoz?

JAKÓ GÉZA